

KRIZA MORALKE ILI MORALA?

Pod izrazom *etika* ili *prirodna moralka* razumijevamo filozofsku nauku o ćudorednim vrednotama, ćudorednom životu i djelovanju. Ta se nauka odvija u radijusu dometa ćovječjeg razuma. Alko pak govorimo o kršćanskoj etici ili moralci, naućno se kretanje odvija u svjetlu objavljene nauke, dakle od nadnaravnog izvora i prema nadnaravnoj svrsi.

Etićko ili *moralno vrednovanje*, primijenjeni moral ili ćudorednost, više oznaćuje ćudoredni fenomen u životnoj konkretnosti, u egzistencijalnim dimenzijama. Tako govorimo o moralu javnog života, o moralnom filmu, o etićki vrijednom ćovjeku, o opadanju morala itd. Kao što govorimo o kršćanskoj moralci i kršćanskom moralu možemo govoriti i o kršćanskoj etici i kršćanskom etićkom vrednovanju.

To su izrazi u naslovu. A koji je misaoni sadržaj naslova? Postavlja se pitanje: da li opstoji kriza, i to moralke ili morala? Kriza nauke ili kriza života i djelovanja na moralnom području? Postaviti upit ne znaći izricati sud. Upit se ipak postavlja. Znaći da ga izazivaju neke pojave u životu pojedinaca ili u životu društva. U duhu Hegela mogli bismo reći da dolaze do izražaja neka proturjećja na etićkom ili moralnom području, dosljedno, da se traže rješenja tih proturjećnih pojava. Razumije se, nije nam potrebna dijalektićka Hegelova metoda da pokušamo izaći iz tog škipca.

PITANJE SE POSTAVLJA

Kriza ukljućuje poremećaj neke ravnoteže, poremećaj reda između sastavnih dijelova neke cjeline. Tako govorimo o ekonomskoj krizi ili o poremećaju ravnoteže između proizvodnje i potrošnje. I poremećaj se oćituje u raznim simptomima. To je kao pojava ekonomske bolesti, nekog patološkog ekonomskog stanja. Oćituje se, recimo, u smanjenju zaposlenosti, u stećajevima, opadanju proizvodnje itd.

Svaka je kriza kao neki izazov. Pred tim zbivanjem ljudi su pozvani *krinein*, osvješćivati se, ulaziti u sebe, suditi, donositi odluke, poduzimati

mjere da se bolest prebrodi potpuno ili barem sa što manje ranjivosti. To znači da u svakoj krizi progovara onaj skriveni impuls za ozdravljenjem, za životom i napretkom.

Znači da je svaka kriza i kao opomena. Poziv da se traže lijekovi. Predočimo kako postupa liječnik pri pojavi krize u medicinskom smislu. On izjavi da do sedmice dana nastupa kriza. Očekuje se nagli preokret, npr. da visoka temperatura naglo padne. To predstavlja za pacijenta pogibeljno stanje. Ako je izdržljiv ili otporan, krizu će svojom vitalnošću prebroditi. Možda će u borbi postati izdržljiviji negoli je bio prije.

I liječnik poduzme neke mjere emergencije. Prema momentu, vrsti bolesti i stanju pacijenta. Ako se doista radi o ekstremnom slučaju, možda će liječnik poduzeti i ekstremne lijekove prema onoj »In extremis extrema sunt tentanda« — u skrajnim slučajevima dopušteno je poduzeti i skrajne mjere. Međutim, pri svemu tome glavni će teret pasti na narav samog pacijenta, na njegovu otpornost, vitalnost.

Neka nitko ne smatra ovaj uvod predugim. On je fenomenološke ili morfološke naravi, ali on u slici sadrži postavljanje našeg pitanja i smjernice za njegovo rješenje. S malo doumljivanja idejna se procedura može lako uočiti. Možda će na svršetku izlaganja biti jasnije što govorim. Smatram da refleksijske pozivom na ove predodžbe o ekonomskoj i zdravstvenoj krizi mogu poslužiti za postavljanje i etičke krize u okvir životnog radijusa.

Komu nije poznato da se od nekoliko decenija uporno piše i govori o izuzetno teškoj krizi moralke i morala? S vjerskog i protivjerskog gledišta? To znači da ta kriza zahvaća i naravnu i nadnaravnu čudorednost. I katolički moralisti pišu o tome kako se današnja kriza može usporediti s krizom pri susretu kršćanstva s poganstvom u prvim vijekovima kršćanstva. Dapače, zaoštavaju pitanje time što ukazuju na to da je u ono doba kriza dolazila izvana, iz kontakta dvaju svjetova, ali današnju krizu ocrtavaju kao krizu *iznutra*, iz imanentnih razloga. To bi značilo da današnju krizu izazivaju neka imanentna proturječna stanja, sukobi unutra same strukturalne zakonitosti.

Nema sumnje, poduzimaju se sredstva razne naravi. Jedno je od tih sredstava: dijalog sa svim umnicima dobre volje. Dijalog s protivnih pozicija. Jer kriza se tiče svih ljudi. Ona poprima stravične dimenzije s obzirom na budućnost. Komu je na srcu boljitak čovječanstva ne može ostati po strani. *Kriminalitet malodobnika*, odgovorno *moralno otupljenje* kod odraslih, očita *devaluacija etičkih vrednota*, *javni nemoral* itd. potiču ljude na dogovor, jer se radi o pogibli opće katastrofe.

Ne smatram da treba dramatizirati ni taj fenomen, ali nalazim posve opravdanim što su francuski katolički intelektualci organizirali jedan tjedan posvećen temi »*Morale humaine — morale chrétienne*«. Tjedan je održan od 2. do 8. ožujka godine 1966. Na istoj pozornici našli su se komunisti, liberalci, katolici, protestanti. Bez sumnje, pothvat ne znači rješenje krize, ali vrijedan je pohvale. Vjerovati u magičnu moć sličnih pothvata, bila bi iluzija; ne poduzimati ih, bio bi znak lijenosti, neozbiljna shvaćanja »znakova vremena« i poziva da se »služi vremenu«.

Drugo je pitanje o organizaciji samog Tjedna. Sada su predavanja tiskana. Moguće je objektivno i sa strane mirno pogledati u iznesene ideje. Marksisti su bili prvi. Očit je utisak da su zacrtane dvije jake struje: *marksistički humanizam* i *kršćanski personalizam*. Međutim, opaža J. M. Aubert,¹ Tjedan se više bavio sjenama nego svjetlom, teškoćama, a ne konvergencijama. Većim dijelom, piše Aubert, bili su mladi. Gomila raznolikosti. Neki doktrinarni kaleidoskop. Nije bilo katoličkih specijalista-moralista. Periferijske nauke bile su dobro zastupane, ali najpozvanija, tj. moralka, najslabije. Nije li u samoj toj konstataciji temeljni apsurd pothvata?

Mene više impresionira upadljivi dah površnosti kojim se na tako visokom skupu pristupilo rješavanju tako dubinskog i dalekosežnog pitanja! Površnost u samom naslovu, u formuliranoj temi. Tema je »Morale humaine — morale chrétienne«, znači da se traže odnosi između prirodnog morala i kršćanskog morala. Uočavaju se biti, razlike. Rekoh, da se u samom naslovu krije neki kontrast, jer kršćanski moral nije nešto protivno prirodnom moralu, to je isti prirodni moral uzdignut na nadnaravni niveau, a među njima, uza svu razliku, nema oprečnosti.

U naslovu se krije i neka nepotpunost. Pogledajmo obrađene teme: o krizi moralke-morala; moral pred biologijom i psihoanalizom; moralka u odnosu prema povijesti i društvu; moralka i metafizika: u sjeni moderne psihologije i religiozne formacije; u promjenljivosti vremena; pred slobodom kršćanina. Tu je očito da se više radi o temeljima moralnog fenomena, o opravdanju moralke kao nauke ili teoretske znanosti nego li o usporedbi između prirodne i kršćanske moralke i morala.

Pitanje se, dakle, postavlja da li uopće moralni fenomen ima temelja. Da li je moguća moralna ili etička refleksija. Nije pitanje *kako* bi trebalo živjeti, nego da li uopće ima *smisla* živjeti, *zašto* živjeti. Jer, ne zaboravimo, *egzistencijalizam* je toliko opteretio egzistenciju i djelatnost da su ga ove razočarale te je on čovjeka doveo u apsurdizam, nijekanje smisla života. Dijalektički *materijalizam* logičkim procesom dolazi do nijekanja principa proturječja, a postavljajući imanentni konflikt kao zakon svemira shvaćenog monistički i evolucionistički umara čovjeka, čini ga nemirnim i nespokojnim, jer mu ne odgovara na najdublja i tjeskobna pitanja života: *odakle, kamo, kako, zašto*. Konačno, *ekonomski individualizam*, treći dominantni sistem, daje prvenstvo osjetilnim vrednotama, služi tehnicima, tjelesno postavlja iznad duhovnoga i na taj način stvara u čovjeku pukotine, nezadovoljstvo, upućuje ga na biološke dimenzije, a ne na one svojstvene čovjeku kao čovjeku.

To bi bili kao neki neposredni movensi za postavljanje ovog pitanja. Da li su oni novi? Ili su se javljali i prije, pod drugim formama? Svakako. Nema filozofa a da se nije direktno ili indirektno osvrnuo na etičko pitanje. Ali, budimo objektivni, priznajmo da se suštinsko pitanje javljalo u staro doba upravo Sokratu. Njemu povijest pripisuje tu čast da je prvi počeo tražiti općevrijedne moralne vrednote te nastojao da definira ono

¹ *Études*, 1966, str. 544.

što je općenito i zajedničko na moralnom području.² To znači da je on osnivač etike ili moralke kao nauke i znanosti. Tražio je ono »bitno«, što se izdiže iznad promjenljivosti fasade sjetilnih pojava. Želio je izbjeći relativizmu i evolucionizmu Heraklita i Kratila, te je dospio do općih pojmova i vrednota. Ovi i ove se primjenjuju, verificiraju, ostvaruju u pojedlinim bićima i činima u nama i oko nas. I tako je Sokrat fundirao etiku kao znanost. On je našao odgovor na pitanje o mogućnosti etičkih sudova.

Možemo tražiti i posebna područja, recimo, neku vrst područja za »kazuistiku« na kojima se danas odvija moralna problematika. To su osobito: pitanja odnosa između seksusa, uloga upotrebe sile u društvenim odnosima, smisao i opravdanje života, uloga i upotreba novca, odnos čovjeka prema produkciji itd. A njima je u temelju pitanje: da li etičke ili moralne norme imaju svoj temelj ili ne?!

Korisno je uočiti razne pozicije. Nije moguće unilateralno pristupiti traženju rješenja na pitanje. Potrebno je naći zajedničku platformu za dijalog racionalista, marksista, kršćana i drugih. A može li se naći etičko pravilo valjano za sve? Prihvatljivo od svih? Eto, to je glavno pitanje. Ne održavaju se tjedni u moralnim pitanjima iz nekog samozadovoljstva za spekulacijom, nego u svrhu da se pomogne zajedničkim potrebama čovječanstva. A svi smo dijelovi ili članovi toga čovječanstva.

PROBLEMATIZIRANJE

Izraz *pitanje* kao da uključuje neki naivni prizvuk. Izraz pak *problem* udara dublje. Zato je izraz *problematičan* isto što i neizvjestan, nesiguran, sumnjiv. Tu bih oznaku rado dao postavljajući pitanja na tom Tjednu kao i razvoju misli, izvođenju zaključaka, upućivanju na primjene. Osjeća se dah nelagodnosti, tapkanja, kao da su svi govornici u tuđoj zemlji. I taj dojam se poklapa s tvrdnjom iznesenom na početku, naime, da je najmanje bilo prisutno onih koji su najpozvaniji da govore o etičkim ili moralnim pitanjima, a to su moralisti ili etičari.

Govorili mi o *pitanju* ili o *problemu*, jedno je sigurno: konstatirati krizu i tražiti izlaz znači nešto pozitivno. Želi se priskočiti u pomoć. Ali tu baš nije korisno puno problematizirati, mrsiti što nije zamršeno, stavljati u pitanje što je jasno većini ljudi. U tu svrhu nema sigurnijeg puta doli *zaći u dubinu*, poći na izvore, tražiti *zajedničko* svima ili većini. Nijesmo u matematici. Niti smo na području apsolutne izvjesnosti u svakom slučaju. Nikada ne će nestati potrebe za brižljivo primjenjivanje etičkih ideja na pojedine slučajeve. Niti će nestati neke mogućnosti da se pogriješi.

Savjetovao bih svakom ozbiljnom misliocu da pokuša pročitati moralnu problematiku npr. kod Rahnera, vrlo poznata problematičara. Evo npr. V svezak njegovih »*Écrits théologiques*«, str. 143. u izdanju Desclée god. 1966. Uvjeren sam da će shvatiti što je *problematiziranje*, a što je postavljanje *pitanja* iz neposredne perspektive konkretnosti i

² In *Metaph. Arist.* num. 152, u komentaru sv. Tome prema izdanju Marietti god. 1935 — izdanje Cathala.

životnosti. Iz problematiziranja teško je izvući zaključak, jer ni pojmovi ne ostaju čisti, ni načela ne blistaju dovoljnom jasnoćom.

a) U neizvjesnosti je na tom Tjednu ostalo pitanje o odnosu moralke kao nauke prema činjenici opadanja morala u životu i djelovanju. Taj se raskorak između *znati* i *činiti* opažao u svim povijesnim epohama. Neki su upućivali na to da se to proturječeje mimoide, dok je tu konstataciju iskoristio J. Onimus i izveo zaključak da ne možemo uopće govoriti o moralnim normama, jer život i djelovanje demantiraju teoriju.

Čini mi se da su obje te pozicije nepotpune. Oni koji su zabacivali povezivanje tih dvaju područja, naime moralke i moralnog djelovanja, pretjerali su, jer je očigledno da se spoznajna i moralna sfera u čovjeku nalaze u sintezi jedinstva čovječjeg JA. Između njih opstoji zakon međuovisnosti i međuuzročnosti. Sjetimo se samo jedne činjenice, recimo činjenice da je čovjek po naravi *svoj advokat*, još više, da nastoji nekako moralna načela akomodirati svom življenju, kad ne uspijeva svoje življenje akomodirati moralnim načelima. Život djeluje na formiranje načela ili sistema. Kriza na jednom području stvara vrlo lako krizu na drugom području. Kriza morala stvara krizu moralke, koliko se odnosi na iste subjekte ili predstavnike.

b) Vrlo važna neizvjesnost ostala je na liniji metafizike. Nevjernici su ulkazivali na to da moralka ne može imati karakter nauke, jer se nazori o moralu mijenjaju od vremena do vremena, od generacije do generacije, od naroda do naroda. Fenomen prolaznosti, istaklo se, ne dopušta neki moralni fiksizam, neke nepromjenljive norme općeg značenja.

Rekao bih da takvo problematiziranje zatvara put k rješenjima. Zašto? Ako ne opstojе praktične vrednote ili norme iznad čovječjeg djelovanja, neovisne o njegovoj volji, više od njega, osuđen je čovjek na trajno lutanje, na neizvjesnost. Konkretni život će ga atomizirati i nekako pretvoriti u nestalni i tjeskobni *nunc fluens* — trenutak koji teče. Gdje je tada element općenitosti i trajnosti? Kako je moguće uopće govoriti o nauci? U čemu će se naći zajednička platforma?

c) M. Lebesque je forsirao problematiku dotle da je nju nekako nesvedivo postavio odmah na početku pitanja. Kako je uopće moguće govoriti o krizi moralke ili morala kada vjernik i nevjernik taj izraz izgovaraju i shvaćaju na posve oprečan način? Za vjernika, govori on, kriza morala nastaje netom se pokaže da se ruši *sistem* morala, dok je za nevjernika moral u krizi netom se *petrificira* u sistemu. Gdje vjernik gleda suton, nevjernik gleda zoru.

Ima temelja, čini se, da se u ovom pravcu otvori problematika. Ali, to nije problematika sistematike, nego problematika opstojnosti nekih vrhovnih načela kao temelja za sistematizaciju moralke kao nauke ili znanosti. Međutim, isti će M. Lebesque predložiti da se traži nešto zajedničko, trajno, doista ljudsko. I to se mora naći, jer »naša je sudbina povezana, vi ništa ne možete bez nas, mi ništa ne možemo bez vas.«³

³ Govori su tiskani pod naslovom *Morale humaine — Morale chrétienne*, u izdanju Desclée god. 1966. Vidi str. 30.

d) Još je jedan govornik nekako pokušavao pokazati besmislenim svaki razgovor o krizi morala ili moralke. To je J. Y. Jolif. Zašto uopće tvrdimo da je moral u krizi? Zar imamo prava nastupati kao suci, moralizatori, sebe smatrati »čistima«, a sve druge kao nevrijedne?! Osim toga, ustvrditi da je moral (nauka i život) u krizi znači ustvrditi da poviješću vlada neka snaga *regresivne* evolucije.

Mogli bismo reći da je opaska Jolifa kao obrat one Lebesquea. U svakom slučaju neka kriza opstoji. Traži se izlaz, jer ona doista opstoji. Različita je, ipak, kod katolika i kod nevjernika. Nevjernici osjećaju tu krizu jer nemaju zajedničkih moralnih načela, nemaju auktoritativne interpretacije, nemaju stabilnih temelja ni dovoljno sankcije za tumačenje moralnog reda. — Katolici razumijevaju krizu na drugi način. Kongregacija za vjeru i moral svojim aktom od 24. VII 1966. ukazuje na to da se i u katoličke krugove uvlače pisci koji izazivaju neki nemir. Oni se usuđuju nijekati objektivnu osnovu moralnog reda. Ne prihvaćaju prirodni moralni zakon, a zalažu se za etiku situacije. Šire opasna mišljenja o moralnosti i odgovornosti u pitanjima seksualnog morala i u pitanjima ženidbenog morala.

Za katolika problematiziranje nema razloga.⁴ Rekao bih da bi bilo manje problematiziranja na ovom Tjednu da su govornici stajali upravo na onim zajedničkim elementima čovječje naravi i na njezinim bitnim odnosima. Ti su zajednički svima. Vrijede za sve. I to nam ukazuje da je moguć dijalog i s nevjernicima, i s marksistima, koliko i oni prihvaćaju čovječanstvo ili čovjeka kao platformu za raspravu. Naći zajedničke kriterije za prosuđivanje djelatnosti koja odgovara čovjeku i čovječnosti bio bi prvi korak k nekom zbliženju.

UZROCI KRIZE

Posve bi bilo nedovoljno tražiti uzroke krize morala bilo u samoj moralci kao nauci, bilo u samoj moralnoj nedosljednosti u praksi. Opstoji i neka epistemološka kriza zbog metodskih defekata u iznošenju moralke; opstoji i kriza konkretne djelatnosti. Nadodao bih: prvenstvo u toj krizi, po mom mišljenju, nose život i djelovanje. Etička sfera nije u redu, i ona nekako povlači za sobom i noosferu.

a) Kako se ti uzroci krize iznose? Za neke je uzrok krize u tome što tradicionalni moral dolazi izvana, a čovjek današnjice želi sebe afirmirati iznutra, spontano i autonomno.

Čini mi se, naprotiv, da čovjek današnjice sve više osjeća svoju ovisnost o raznim izvanjskim uslovima, kao što su ekonomske, socijalne,

⁴ I katolici pišu knjige o obnovi moralke, ali ne stvaraju paniku koju najviše stvaraju — barem riječima — Francuzi. Općenito se piše o obnovi moralke, o novoj metodi, ali uvijek u tom smislu da se čuva onaj »depositum fidei« objavljenog morala. Zašto katolici nijesu pesimisti? Jer vjeruju u čovjeka, u njegove latentne snage dobra, najviše u snagu milosti. Čovjek ulazi u krizu jedino ako i kada ga Bog napusti.

političke, prosvjetne prilike. Štampa, radio, televizija, kino nameću mu svoje perspektive, svoju optiku, i on se za njima povodi pa se kao u nekom »ressentimentu« kompenzira tražeći slobodu na moralnom području, koje je većim dijelom zatvoreno u skrovištu unutarnjosti.

b) Neki ukazuju na to da krizu u moralu izazivaju zastarjele navike, baštinjene od prošlosti, uvjetovane ondašnjim kulturnim prilikama. Takav se moral danas ne može održati, osim nekom silom ili dresurom. Treba ga prilagoditi prilikama današnjice. Taj je moral izvana. Previše je dogmatičan, zato stvara hipokrite ili revoltirane tipove.

U toj tvrdnji nalazim veliku varku. Zar nije istina da se ekonomski zakoni, kulturne tekovine, podaci znanosti, povijesne činjenice, propisi sportskog natjecanja, pravila bontona itd. na isti način nameću čovjeku *izvana*? Pa tko je zdrave pameti sve to pokušao zbog toga od sebe odbaciti? Ova refleksija nekako učvršćuje u gore navedenoj psihološkoj opasci da je čovjek prometejski raspoložen na moralnom području, dok na drugim područjima i ne opaža da je sluga ili rob.

Ovu antinomiju između *iznutra* — *izvana* pozvan je da riješi svaki pojedinac, osobnim vrednovanjem. Izvor je kršćanskog djelovanja milost, a to je i te kako unutarnji faktor djelovanja. Motiv toga djelovanja je ljubav, a što je intimnije od ljubavi? Ako gledamo na kršćanski zakon, on je poglavito proglašen u vidu reguliranja unutarnjih čina. A da i ne govorimo o evanđeoskim savjetima koje kršćanin odabire iz unutarnje i slobodne pobude. Pravi, dakle, kršćanin jest čovjek nutrine. On opslužuje zakon iz ljubavi i za ljubav. U tome je trajna prednost kršćanskog morala. Kršćanin je tako »pod zakonom« da je uvijek »iznad« njega, jer ga podiže na snagu spontane ljubavi. Takav moral ne stagnira, ako ne stagniraju pojedinci u svom usavršavanju. Ako se i pokazuje u negativnoj formi ili zabranama, to je prolazna forma, i njoj je cilj i stimulans pozitivna vrijednost, rast u savršenstvu.

c) Zanimljiva je tvrdnja nekih da uzrok krize u moralu treba tražiti u tome što je dosadašnji moral bio individualističke naravi. Osniva se na osobnoj sreći ili usavršavanju. Danas više djeluju na nas vrednote kolektivnog usavršavanja, zajedničkih napora, zajedničkih nastupa. Prema tome, treba upotrijebiti i lijek gdje smo otkrili uzrok bolesti.

Ova pozicija Jeana Onimusa, socijalističkog smjera, ima začudnu sličnost s jednim podnaslovom u koncilskoj konstituciji GetS br. 30. Ali treba razlikovati čisto individualističku moralku — i nju katolička moralka zabacuje — od moralkke usmjerene na izgradnju osobe, pojedinca. Ovo posljednje ne može nitko zanijekati jer je pojedinac i ontički i teleološki prije društva. Alko »individualno« prijeđe u individualističko, to je na osobnu odgovornost pojedinca, ali prvenstvo pojedinca nad skupinom u rečenom smislu ostaje uvijek na snazi. Uostalom, to se pitanje detaljnije obrađuje na drugom mjestu.

Ako bih htio zaključiti ovaj osvrt na uzroke te krize morala, morao bih reći da je krivo misliti samo na jedan uzrok te krize. U kompleksnom

i kompliciranom pitanju treba imati u vidu više uzroka. Jer doista i opstoji više uzroka. Zar ne bismo mogli reći da je i posljednji svjetski rat polkollebao neko povjerenje u etičke norme time što je pretvorio pozornicu čovječanstva u pozornicu gaženja osnovnih etičkih zasada? Bolje je osvrnuti se na glavne uzroke, a sporedne ili periferijske promatrati u tim glavnim uzrocima.

PREDLOŽENA RJEŠENJA

Vlastitost — ujedno i defekt — predloženih rješenja nalazi se u tome što su i ona više-manje unilateralna. Gledaju pitanje samo s jedne strane. Tako ga uopćavaju da se pojedinačna stvarnost gubi. A gubi se i sintetički pogled na kompleksnu situaciju.

a) Vercors predlaže da se traži zajednička platforma. Koja? Ono »općečovječansko«, zajedničko svim ljudima. Da se na tom terenu svi mogu naći i razumjeti. U čemu će se razumjeti? U tome da *ne znaju*; da traže istinu; da je djelomično izriču. Vratiti se u »l'ignorance congénitale de l'homme«. Osjećati se pred trajnim *upitom*. U tom se nalazi uvjet hominizacije čovjeka. Ujedno i impuls za nova dostignuća. Odlazna točka za sve. Kao prva etapa neka bude: zajednički tražiti što čovjeka dehumanizira.

Od ovog bih se prijedloga donekle ogradio. Zar je doista isto tako opravdana metodička Descartesova sumnja na spekulativnom ili teoretskom području kao i na praktičnom? Smatram da nije. Jer svijet ide dalje i napreduje. Znači da ga pokreće neka izvjesnost i neka snaga u koju ne sumnja. Sumnja bi ga sapela. Uostalom, takva je sumnja i nemoguća. Isti predlagatelj postavlja neku vrednotu u koju ne sumnja, nego je dobro posjeduje u svijesti te je postavlja kao odlaznu točku. Ipak, u tom prijedlogu ima i pozitivnih elemenata. I lako su uočljivi.

b) J. Onimus ukazuje na dvije činjenice: s jedne strane cinizam onih koji zabacuju sve norme, s druge strane puritanizam drugih koji propovijedaju neki nedohvatljiv moral, pristupačan samo nekolicini. On predlaže moral spontanosti. Čovjek treba da u nešto *vjeruje*, da ga nešto potiče ili stimulira te mu ulijeva *ufanje*, ponajviše da nešto *ljubi* te se preda filantropiji. To je moral rasta, dinamike, napretka iznutra.

Ovdje se susrećemo očigledno s elementima egzistencijalističkog humanizma. Nezavisno od toga, ne može se prihvatiti njegova dihotomija između morala spontanosti i morala kako ga, recimo, propovijeda kršćanstvo. Kršćanski je moral za sve i za svakoga. On, kako sam već rekao, prije svega je moral spontanosti i unutarnjosti. Navedene pak kreposti naravnog sadržaja usvajaju se od kršćanstva potpuno, a k tome se i podižu na više, usavršavaju, nekako i diviniziraju u bogoobličnim krepostima o kojima govori teološka moralika.

c) Lebesque traži moral stvaralaštva, moral zakona jedinstvenog za sve ljude, usađenog u intimnost čovječju, izrečenog Riječju, ostvarenog

solidarnošću. To se može jedino ako se vratimo čovjeku kao čovjeku. Oslobođenom od svih vjerovanja, jer »moral je prije Objave«. »Neka čovjek bude čovjek, i Bog će ga naći, a čovjek neka ga ne traži.« Razumije se, ako Bog opstoji, govori Lebesque.

U tom se prijedlogu miješaju elementi nekog naturalističkog i personalističkog humanizma. Elementi pozitivne prirode. Kršćanski moral ne niječe »moral čovjeka«. Ogromna većina čovječanstva ni danas nije kršćanska. Gdje se to mnoštvo sastaje s Bogom? U savjesti. Istina je da prirodni moral nije kompletan ni integralan, jer čovjek je doista nadnaravno usmjeren, ali je taj moral pozitivan. Moral autentične ljudske naravi sa svim njezinim bitnim vezama. Moral unutarnje, strukturalne zakonitosti u čovječnosti.

d) Konačno je nastupio J. Y. Jolif. Govorio je s katoličkog gledišta. On počinje običnom konstatacijom da se kršćanski moral ne može danas dezinteresirati za svjetske i profane vrednote. I kršćanin je dionik historijskog razvoja. I on dijeli peripetije toga razvoja. Jolif negoduje prema kodificiranoj moralci koja bi bila samo izvana, unaprijed »gotova« za sve slučajeve. Treba se vratiti zahtjevima za obraćenje srca i za ljubav na djelu. Poziva moraliste da se posvete više političkom i međunarodnom moralu u moralci s unutarnjom dinamikom. Moral traži od čovjeka najprije da bude čovjek te da se neprestano razvija pogledom u budućnost.

Opaske Jolifa ne sadrže ništa novo. Pitanje je jednostavno: o komu ili o čemu ovisi da moralci odgovori tim zahtjevima? O njezinoj vanjskoj formi? Ili o suradnji pojedinca i pomoći s neba? Zar su svi ljudi sposobni da se rukovode unutarnjim elanom, unutarnjom dinamikom, sveobuhvatnom ljubavi? Isto početnici kao i savršeni? Kako je prikladan sistem morala »totaliteta« za one naivne, jednostavne duše koje i ne razlikuju komponente cjeline? A kako za one koje nijesu sposobne, jer su nekako jednostrano konstruirane?

* * *

Iz ovoga što je izneseno izvadimo neke glavne i zajedničke crte. Oko njih se možemo naći i s nevjernicima. Potrebno je da budu jasne i konkretne.

Prvo: smatram da bi svatko mogao potpisati jednu metodološku opomenu upućenu od M. Lebesquea na ovom Tjednu. Uzimam njegove riječi u njihovu objektivnom i neposrednom značenju. On piše: »Alko želite spasiti moral, započnite s time da govorite jasno i da se služite izrazima općenito shvatljivim od ljudi. Vratite riječima smisao koji su im razni sistemi oduzeli.«⁵ Ova opaska pogađa i mnoge katoličke pisce u postkoncilskoj literaturi, pa i onoj teološkoj, jer se služe višeznačnim, prenesenim, pjesničkim izrazima od kojih malo praktične koristi upravo zbog njihove višeznačnosti.

Drugo: potrebno je da se putem dijaloga dođe do boljeg međusobnog poznavanja. Mislim poznavanja nauke. Tad će se nužno prikazivanje

⁵ Nav. dj. str. 29.

nauke nekako »otvoriti«. Isti pisac poziva Lenjinove učenike, da navedem jedan primjer, neka npr. budno paze da je Lenjin rekao da je dužnost morala da usvoji sve što doprinosi da se na razvalinama starog društva izgradi novo, ali, nadodaje, Lenjin nije rekao da je *samo* to moralno što igra tu ulogu. — Kao primjer za katolike možemo reći ovako: neka budno paze da, držeći se onih osnovnih moralnih načela, ne zaborave da se svaki pojedini čin nalazi u okolnostima mjesta i vremena, da pripada raznim osobama sa svim njihovim okolnostima, te da o tome moraju voditi računa kada prosuđuju moralnost i nemoralnost pojedinih čina.

Treće: iz svih izlaganja na Tjednu očito je da govornici predlažu neku zajedničku platformu. I svi priznaju nešto više-manje nepromjenljivo. Tako za Vercorsa to je »Interrogation«; za Onimusa je čovjeku prirodjena velikodušnost ili još »zakoni upisani u naravi stvari« kao što je zakon napretka, impuls prema obnovi; za Lebesqua je zakon čovječje naravi zakon ČOVJEKA. A mi možemo reći s Pion XII: »Osnovne obaveze morala temelje se na bitnosti, na naravi čovjeka i na njegovim bitnim odnosima, i vrijede posvuda gdje se nađe čovjek.«⁶ Zar je ovo malo?

Četvrto: bilo bi moguće skrenuti dijalog i na neka konkretna pitanja, recimo: nemoral maloljetnika, borba protiv gladi, bolesti, nejednakosti, bijede itd. Istina, te vrednote okupljaju u doba zajedničkih nevolja, kada ljudima prijete zajednička pogibelj. Zato mi se čini da su te vrednote vrlo podesne da okupe za vrijeme zajedničkih pogibli. Pa i sada se konstatira da je opadanje morala kao neka zajednička prijetnja. Međutim, čini mi se da su te vrednote tako konkretne i od takog životnog interesa, da su sposobne i duhovno ujediniti sve koji iskreno žele da im se traži adekvatno rješenje na dobro čovječanstva.

* * *

Ovo bi bio pogled u prvu temu posve suvremenog karaktera na području moralke i morala, etike i etičkog vrednovanja. Želim završiti tvrdnjom koja ne ide ukorak s postavljanjem pitanja na način kako se postavljalo na Tjednu. Tvrdim da s katoličkog gledišta nema govora o krizi morala ni kao nauke ni kao doživljaja. Ne radi se o stanju koje može izazvati smrt. Doista, moralka kao *nauka* nekako se preorijentira u metodi, nastoji da bude više biblijska, ali to ne mijenja njezinu bit. Ako govorimo o moralu kao doživljaju, o moralnosti života i djelovanja, moramo reći da naša generacija ima simptoma dekadencije, ali ima i simptoma napretka i razvoja. Tako može zaniijekati da danas socijalni obzir u poimanju grijeha ima veću ulogu nego što je imao prije? Da je ideja komunitarnosti zauzela mnoga mjesta do sada uzurpirana od individualizma? Da se zbliženje protivnih snaga provodi s više dosljednosti?

Možda ne bi bilo naodmet da se prikažu i ostale teme o kojima se raspravljalo na Tjednu. I da se da kritički osvrt na iznesene ideje. Ako prilike dopuste, nije isključeno da to i učinim.

Jordan Kuničić OP

⁶ Pio XII u govoru 18. IV 1952.